

ประเภทและองค์ประกอบของกลอนสวด

ในบทนี้จะกล่าวถึงลักษณะต่าง ๆ ของวรรณกรรมกลอนสวดตามหัวข้อต่อไปนี้

๓.๓.๑ ประเภทของกลอนสวดจำแนกตามที่มาของเรื่อง

๓.๓.๒ องค์ประกอบของกลอนสวด

๓.๓.๑ ประเภทของกลอนสวด : จำแนกตามที่มาของเรื่อง

ผู้วิจัยสำรวจค้นคว้าเขียนกลอนสวดทั้งประเภทสมุดไทยคำและสมุดไทยชาว
รวมทั้งสมุดฝรั่งที่มีอยู่ในแผนกเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ รวบรวมกลอนสวดได้
จำนวน ๑๔๑ เรื่อง เป็นสมุดไทย ๑๒๓ เรื่อง สมุดฝรั่ง ๑๘ เรื่อง นับเป็นจำนวนเล่ม
ได้ ๓๐๙ เล่ม เป็นสมุดไทย ๒๖๙ เล่ม และสมุดฝรั่ง ๔๐ เล่ม

กลอนสวดที่รวบรวมได้อาจแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑. กลอนสวดประเภทสอนคติธรรมโดยตรง

๒. กลอนสวดประเภทสอนคติธรรมโดยอ้อม

๑. กลอนสวดประเภทสอนคติธรรมโดยตรง

กลอนสวดประเภทนี้มุ่งสอนคติธรรมแก่ผู้ฟังโดยตรง อาจเป็นเรื่องราวในสมัย
พุทธกาล พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและพระสุตฺรต่าง ๆ รวมทั้งตำนานเกี่ยวกับ
พุทธศาสนา กลอนสวดประเภทนี้กล่าวอาจจำแนกตามที่มาของเนื้อเรื่องได้เป็น ๒ ประเภท
ใหญ่ ๆ คือ กลอนสวดที่นำเนื้อเรื่องมาจากพระสุตฺรในพระไตรปิฎกและกลอนสวดที่นำเนื้อ
เรื่องมาจากตำนานเกี่ยวกับพุทธศาสนา

ก. กลอนสวดที่นำเนื้อเรื่องมาจากพระสุตฺรในพระไตรปิฎก

กลอนสวคประเภทที่นำเนื้อเรื่องมาจากพระสูตรในพระไตรปิฎกมีกระบวนชื่อว่
 แต่งตามพระสูตรใดในพระไตรปิฎก แม้บางครั้งชื่อพระสูตรอาจไม่ตรงกับชื่อในพระไตร-
 ปิฎกนัก แต่สามารถสืบเค้าที่มาของเรื่องได้แน่นอน ทั้งนี้ผู้แต่งอาจอธิบายหรือเพิ่ม
 เติมรายละเอียดในเชิงพรรณนา รวมทั้งแทรกค่านานต่าง ๆ ไว้ด้วย จุดมุ่งหมายของ
 กลอนสวคประเภทนี้คือส่ง สอนคติธรรมข้อใดข้อหนึ่งหรือหลายข้อ โดยเน้นการอธิบาย
 เพื่อให้เข้าใจง่าย เท้าที่รวบรวมได้มี ๒ เรื่องได้แก่

ชื่อกลอนสวค	ชื่อพระสูตร
ศิริมานนท์	อาพาธสูตร ในอังคุตตรนิกาย ทสกนิกาย พระสุตตันตปิฎก
อนิจจังญา	เข้าใจว่ามาจากอาพาธสูตรเช่นกัน เพราะพระสูตรนี้เน้นการสอนเรื่อง อนิจจังญาโดยตรง
พระเจ้าเขานิพพาน	มหาปรินิพพานสูตร ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค
ปฐมสมโพธิ (นิพพานสูตร)	เนื้อเรื่องในกลอนสวคมาจากมหา- ปรินิพพานสูตร
สักกปัญหาคำกาศย	สักกปัญหสูตร ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ชื่อเหมือนพระสูตรแต่เนื้อหาในกลอนสวค ต่างกัน สันกว่าและสอนธรรมะคนละเรื่อง)
พระมาลัย	มาลัยสูตร จาก มालยฺย เทวคฺเชวคฺคฺคฺกฺ ซึ่ง เป็นพระสูตร นอกพระไตรปิฎก นักวิชาการบางท่าน สันนิษฐานว่าเป็น เรื่องที่ภิกษุชาวลังกาแต่งขึ้น บางท่านมีความเห็นแตกต่าง ไปว่าแต่งโดย ภิกษุชาวพม่า ในพม่าราวปลายพุทธศตวรรษ

ชื่อกลอนสวด	ชื่อพระสูตร
	ที่ ๑๘ โขมที่มีมาของเรื่องจากคัมภีร์สหัส วัตถุปกรณ์ คัมภีร์รสวาหิณี คัมภีร์มหาวงศ์ และมีรายละเอียดเพิ่มเติมจากคัมภีร์พระไตร ปิฎก (อุสุภภาพร มากแจ้ง ๒๕๒๔)

๑. กลอนสวดที่นำเนื้อเรื่องมาจากตำนานเกี่ยวกับพุทธศาสนา

กลอนสวดประเภทที่นำเนื้อเรื่องมาจากตำนานเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามักเป็นประวัติความเป็นมาของปูชนียสถาน เนื้อเรื่องมักแทรกกนิหาคาร หรือความมหัศจรรย์ต่าง ๆ มากกว่าจะมุ่งอธิบายธรรมะโดยตรง แต่ก็แตกต่างไปจากกลอนสวดประเภทที่แต่งเลียนแบบชาคกหรือนำเนื้อเรื่องมาจากชาคก ทั้งนี้เพราะเชื่อกันว่าเรื่องราวจากตำนานเหล่านั้นมีพื้นฐานมาจากความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ ไม่ใช่จินตนาการที่แต่งขึ้น เท่าที่รวบรวมได้ กลอนสวดประเภทนี้มี ๖ เรื่อง คือ ตำนานพระธาตุเมืองนคร ประวัติพระแก้วมรกต พระพุทธโฆษาปลั่งกา พระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ ปรมัตถ์ และทูลลภธรรมบรรยาย

นอกจากนี้ยังมีกลอนสวดบางเรื่องซึ่งมุ่งสอนคติธรรมโดยตรงและนำเรื่องมาจากตำนานที่ไม่ใช่ตำนานพุทธ แต่เป็นตำนานฮินดูและนิทานพื้นบ้าน กลอนสวดกลุ่มนี้ได้แก่ เฉลิมไตรภพ และ นางโศควดี

๒. กลอนสวดประเภทสอนคติธรรมโดยอ้อม

กลอนสวดประเภทสอนคติธรรมโดยอ้อมได้แก่กลอนสวดที่มุ่งสอนคติธรรมโดยยกตัวอย่างเปรียบเทียบเป็นชาคก นิทานพื้นบ้าน หรือนิทานที่แต่งเลียนแบบชาคก เนื้อเรื่องมีแนวคิดซึ่งเป็นคติสอนใจและในการดำเนินเรื่องผู้แต่งหรือผู้สวดมักแทรกคำสอนคติธรรม กลอนสวดประเภทนี้บางเรื่องอาจไม่ได้มาจากชาคก แต่ผู้แต่งมักอ้างว่าเป็น

เรื่องในพุทธศาสนาที่มีมาช้านานแล้วหรือเป็นพุทธคำรัสเพื่อเพิ่มความเชื่อถือให้กับเรื่อง
ตัวละครเอกฝ่ายชายมักใช้คำเรียกเป็นพระโพธิสัตว์ทำให้กลอนสวดเหล่านี้มีสถานะเท่ากับ
ชาดกและถือว่าเป็นอภิศราติของพระพุทธเจ้า

กลอนสวดประเภทสอนคติธรรมโดยย่อมาจกแบ่งตามที่มาของเรื่องได้เป็น ๔
ประเภทคือ

- ก. กลอนสวดที่มาจากนิบาตชาดก
 - ข. กลอนสวดที่มาจากชาดกนอกนิบาต
 - ค. กลอนสวดที่แต่งเลียนแบบชาดก
 - ง. กลอนสวดที่ได้นำเนื้อเรื่องมาจากนิทานหรือวรรณกรรมอื่น ๆ
- ก. กลอนสวดที่มาจากนิบาตชาดก

นิบาตชาดกหมายถึงชาดกที่เชื่อกันว่าเป็นพุทธวจนะแท้ ๆ เป็นคาถารวบรวมอยู่
ในพระไตรปิฎก หมวดสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย รวมทั้งสิ้น ๕๕๐ เรื่อง

กลอนสวดที่นำเนื้อเรื่องมาจากนิบาตชาดก บางเรื่องผู้แต่งบอกที่มาของเรื่อง
บางเรื่องไม่ได้บอกที่มาแต่เนื้อเรื่องคล้ายกับนิบาตชาดก นอกจากนี้ยังมีกลอนสวดบางเรื่อง
ที่ผู้แต่งเขียนไว้ว่ามาจากนิบาตชาดกแต่ตรวจสอบแล้วไม่พบ กลอนสวดประเภทนี้จะกล่าว
ถึงในข้อ ค. กลอนสวดที่นำเนื้อเรื่องมาจากนิบาตชาดกเท่าที่รวบรวมได้มี ๑๐ เรื่อง
ได้แก่

ชื่อกลอนสวด	ชื่อนิบาตชาดกอันเป็นที่มาของเรื่อง
กาคี	กาคาคีชาดก (ชาดกเรื่องที่ ๓๒๗)
กุสราช	จากจตุกกนิบาตชาดก ภูมิพุกวรรค กุสชาดก
พระยานัตถ์	จากลัตถคตินิบาตชาดก นัตถ์ชาดก (ชาดกเรื่องที่ ๕๑๔) จากติงสถินิบาตชาดก

ชื่อกลอนสวค	ชื่อนิบาตชาคกอันเป็นที่มาของเรื่อง
มหาชาติ พระเตมีย์ พระเนมิราช พระมโหสถ พระภูริทัต จันทกุมาร พระวิฐุรบัณฑิต	มหานิบาตชาคก

ข. กลอนสวคที่มาจากชาคกนอกนิบาต

กลอนสวคที่มาจากชาคกนอกนิบาตได้แก่กลอนสวคที่มีเนื้อเรื่องมาจากปัญญาสชาคก เท่าที่สำรวจพบมีจำนวน ๑๕ เรื่อง

บางเรื่องใช้ชื่อต่างไปจากปัญญาสชาคก โครงเรื่องส่วนใหญ่คล้ายกับในปัญญาสชาคก จะแตกต่างกันในคำบรรยายละเอียดบางตอน เช่น อนุภาคบางตอน ชื่อตัวละคร ชื่อเมือง เป็นต้น กลอนสวคที่ได้เนื้อเรื่องมาจากปัญญาสชาคกมีดังนี้

ชื่อกลอนสวค	ชื่อในปัญญาสชาคก
จันทสุริยคาธ	จันทคาธชาคก
เทวัน	เทวันธชาคก
พระนางวัน	นวนวนชาคก
พระสีเสาร	สีโสธชาคก
วรเนตรวรรณุช	วรรณุชชาคก
วรวงศ์	วรวงศ์ชาคก
ศุภมิตร	ศุภมิตรชาคก

ช่อกลอน สวค	ชื่อในปญญาสชากก
สังขปัท	สังขปัทชากก
สังขทอง	สุวรรณสังขชากก
สรรพสิทธิ	สรรพสิทธิชากก
สุขมู	สุขมูชากก
พระสุชน	สุชนชากก
สุทธิกรรมชากก	ทุกัมมานิกชากก
สุวรรณวงศา	สุวรรณวงศชากก
เสื่อโค	พหลาคาวีชากก
พระรถ	รถเสนชากก
ศรีวิชัยชากก	ศรีวิชัยชากก
สุบินกุมาร	สุบินชากก
แก่นจันทร์	วิริยะบัณฑิตชากก

ค. กลอนสวคที่แต่งเลียนแบบชากก

กลอนสวคประเภทนี้หมายถึงกลอนสวคที่มีลักษณะคล้ายชากกแต่ไม่ปรากฏชื่อในนิบาตชากกหรือชากกนอกนิบาต แบ่งได้เป็น ๒ ประเภทย่อยคือ

(๑) กลอนสวคที่ใช้ชื่อเป็นชากก

กลอนสวคที่ใช้ชื่อเป็นชากกแต่ไม่พบที่มาของเรื่อง เข้าใจว่าเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่เลียนแบบนิทานชากก กลอนสวคประเภทนี้สำรวจพบเพียง ๓ เรื่อง ได้แก่ ผนังจิตชากก พักดาชากก และ ปังกาชากก

(๒) กลอนสวคที่มีเนื้อเรื่องแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ และมีภาคว่าเนิ่นเรื่องแบบนิทานชากก

กลอนสวดประเภทนี้มีการดำเนินเรื่องแบบนิทานชาดก ตัวละครเอกมักกล่าวว่า เป็นพระโพธิสัตว์ เนื้อเรื่องคล้ายเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ตัวละครเป็นโอรสกษัตริย์หรือเป็น คนสามัญแต่คอนท่ายโคตรองเมือง เนื้อเรื่องมีอนุภาคคล้ายกันคือ มีการพนาง ไถ่ นาง เลียนาง มีการผจญภัยต่อสู้ในลักษณะต่าง ๆ แล้วจบลงด้วยความสุข เป็นต้น กลอนสวด ประเภทนี้จะเป็นวรรณกรรมที่พระหรือธรรมาจารย์แต่งขึ้นเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินและ เพื่อเป็นคติธรรมสอนใจผู้ฟัง เมื่อพิจารณาอนุภาคต่าง ๆ จะเห็นว่าผู้แต่งนำอนุภาคจาก วรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ มาแต่งปะปนกัน และแม้แต่ชื่อตัวละครเอกก็เป็นชื่อตัวละครจาก ชาดกเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นที่รู้จักกันดี หรือเป็นชื่อตัวละครจากนิทานพื้นบ้านหรือวรรณกรรม ประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่นิยมกันแพร่หลาย กลอนสวดประเภทนี้มีอยู่เป็นจำนวนมาก เท่าที่สำรวจพบมีจำนวน ๕๔ เรื่อง ได้แก่ กฤษณวงศ์ จินตาวงศ์ จำปากลับ ชินราช การาวงศ์ คาวเรื่อง เกโซไชย ไตรวงศ์ ทินวงศ์ ธนุสวรรค์ นกยูงทอง นรา- สุริยวงศ์ นางสุนทรภรี นางอมร นางอึ่งทอง นางอุทัย บุษบงนางวงศ์ เบนูจมาศ- ทอง ปราสาททองหรือศิลปะสาท ปันทอง พระนิมิตรกุมาร พันธุ์เกษร พันทากุมาร พุทโธ มณีจักร มงกุฎทอง ยศเกียรติ ราชบัณฑิต ราชเสน่หา ลมกุมาร ลินทอง วรลักษณ์ วิหราช ศรีพิณ ศรีเมือง ศรีสุทัศน์ ศรณรินทร์ สมุทรโคกม สวัสดิราช สหัสไชย สิงห์สังครี สุวรรณกุมาร สุวรรณมาลา สุวรรณลอยล่อง สุวรรณรัตน สุวรรณศิลป์ แสงสุริยงค์ ลินสุริยา สัทนุกุมาร อภัยทัต อุลลวรรณา นางอัน หอยทอง อินนุราช

ง. กลอนสวดที่ได้เนื้อเรื่องมาจากนิทานหรือวรรณกรรมอื่น ๆ

กลอนสวดที่ได้เนื้อเรื่องมาจากนิทานหรือวรรณกรรมอื่น ๆ อาจจำแนกได้เป็น

(๑) กลอนสวดที่ได้เนื้อเรื่องมาจากอรรถกถาธรรมบท

กลอนสวดประเภทนี้ได้เนื้อเรื่องมาจากอรรถกถาธรรมบท

มีเพียงเรื่องเดียวคือเรื่องอุเทน มาจากพระสัมมปทัฏฐกถา อธิบายมาทรรควรรณา เรื่องพระนางสามาวดี

(๒) กลอนสวดที่ได้เนื้อเรื่องมาจากนิทานอิเหนาราชธรรม

กลอนสวดประเภทนี้ได้เนื้อเรื่องมาจากนิทานอิเหนาราช

ธรรมมีเพียงเรื่องเดียวเช่นกันคือเรื่องนางกะแม่อันรว ใต้จากนิทานอิหร่านราชธรรม
ภาค ๕ นนทุกปกรัม นิทานเรื่องที่ ๒๘ นางกะเชอกันรว

(๓) กลอนสวดที่ได้นำเรื่องจากนิทานท้องถิ่นต่าง ๆ

กลอนสวดประเภทนี้เนื้อเรื่องเหมือนกับนิทานท้องถิ่นภาค
ต่าง ๆ อาจเป็นการนำเนื้อเรื่องมาหรือกลอนสวดเหล่านี้เป็นต้นฉบับที่ได้มาจากท้องถิ่น
เหล่านี้ก็ได้ กลอนสวดประเภทนี้เท่าที่สำรวจพบมีจำนวน ๒ เรื่อง ได้แก่ โสวัตร
จำปาสีคน นางแสงอ่อน ปลาบู่ทอง ศรีชนูไชย และวันคาร (มีในภาคใต้)

(๔) กลอนสวดที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับวรรณคดีอื่น ๆ

กลอนสวดประเภทนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับวรรณคดีซึ่งเป็นที่รู้จัก
เพราะมีฉบับของราชสำนัก แต่ไม่ได้หมายความว่ากลอนสวดเหล่านี้มีที่มาจากวรรณคดี
ราชสำนักทั้งหมด อาจเป็นไปได้ในลักษณะตรงข้ามคือวรรณคดีราชสำนักนำเรื่องชาวบ้านไป
แต่งเป็นส่วนหนึ่งในบทก็ได้ กลอนสวดประเภทนี้จึงหมายถึงเรื่องที่มีสำนวนของราชสำนักด้วย
ได้แก่ ไชยเชษฐ ยอพระกลิ่น รามเกียรติ์ สังข์ศิลป์ชัย และกฤษณาสนั่น

๓.๒ องค์ประกอบของกลอนสวด

องค์ประกอบของกลอนสวดซึ่งมีลักษณะร่วมกันทั้งกลอนสวดประเภทที่สอน
คติธรรมโดยตรงและประเภทที่สอนคติธรรมโดยอ้อมได้แก่

๓.๒.๑ บทไหว้ครู

เนื่องจากกลอนสวดเป็นวรรณกรรมวัด บทไหว้ครูจึงเน้นการไหว้พระรัตนตรัย
ตามคถุการไหว้ครูและมิกามารคา โดยทั่วไปบทไหว้ครูก็มีขนาดสั้นและนิยมแต่งด้วย
กาพย์สุรางคนางค์ นอกจากนี้ยังมีบทไหว้ครูที่กล่าวบูชาเทพเจ้าต่าง ๆ ได้แก่พระอินทร์
ซึ่งเป็นเทวดาของชาวยาน พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม และยังมีพระอุมา รวมทั้ง
เทพเจ้าอื่น ๆ อีกบ้างเล็กน้อย

ข้อแตกต่างระหว่างบทไหว้ครูในกลอนสวดกับบทไหว้ครูในวรรณกรรมราชสำนัก
คือบทไหว้ครูในกลอนสวดแทบไม่กล่าวถึงพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ มีเพียง ๒ - ๓

เรื่องทีกล่าวถึงอย่างสั้น ๆ ส่วนบทไหว้ครูในวรรณกรรมราชสำนักเน้นการสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์มากกว่า

ตัวอย่างบทไหว้ครูจากกลอนสวดเรื่องเทวัญ

- ข้าไวยประนัม นมนี้วเห็นอนม ไวพระภาสศา
 - ไวพระธัมเจา ปักเกลาเกษา ไวพระสังชา ษารณาคัมภัน
 - ไวคุณมิกา ทังคุณพระมานกา วังษาเฉาพัน
 - หังคุณุปะชา มอระนาอาสัน ลวงแลลัมบัน ชาวันทาไปย
 - เกชพระครุ สังสอนไทยกุ ฐแปรแกไชย
 - ไทยเราเลาเรียน ชิกเขียนเทียนไปย กุลมุกจิงโคย ฐในวิชา
- (เทวัญ เลม ๑ เลขที่ ๒๓)

ตัวอย่างบทไหว้ครูจากกลอนสวดเรื่องสมุทรโคดม เน้นพระพุทธคุณเป็นพิเศษ ดังนี้

- ฃโมตั้งเป็นคน ยูเมืองบันปักเกลา
 - จับบาทพระศาสดา เมื่อยังหมี่ใตุนิการ
 - ยังเทียวไปรมลัตว์ โคยอะมัตในสงสาร
 - ตรัสเอาซึ่งนิการ สังสอนสัตในโลกา
 - เสจเนือมรรลึงแกว สระเสียงแจว ๆ ตรัสเทศนา
 - อินตราแลพรหมา คุรคณาแลเคียรระดี
 - ครั้งเมื่อพระพุทธเจา ยังเทียวลองในโลกา
 - คฤาองพระสาสนา พระลีอารยะไมตรี
- (สมุทรโคดม เลม ๑)

ในกลอนสวดเรื่องชินราชซึ่งเป็นเรื่องที่แต่งเลียนแบบชาตก เมื่อกล่าวบูชาพระรัตนครัยแล้ว ผู้แต่งบอกว่าเรื่องที่แต่งไม่ได้มาจากพระบาลี ขอให้พระพุทธเจาประทานอภัยให้กับคนหลงเช่นตนควย ในกลอนสวดเรื่องเดียวกันนี้ยังมีบทบูชาเทพยดาต่าง ๆ ได้แก่ พระอินทร์ พระอิศวร พระอาทิตย์ พระจันทร์ และพระมหากษัตริย์ซึ่งผู้แต่งเรียกว่า "พระทรงพุทธ"

- ยอกรเห็นอเกล้า ไหว้พระพุทธเจา อิกทังพระสง
- พระชำประเสลิก ลำเล็กยั้งยัง ชาพระจันง ทอตั้งภักดี

○ คุณพระทั้งสาม แดงไปตามใจ	ยิ่งแก้วอันงาม หมี่โซบาลี	เรื่องรุ่งรักหมี่ ชื่อพระซันสี	ไปรคชาคนหลัง
○ ขาซ่อมศกการ ทานโคสอนมา	คุณพระอาจารย์ แถเยาโคยจง	ลำเล็กยั้งยง จึงโคมาคือ	
เป็นคุณสัน	พระคุณเหลือล้น	ยุบนเกษะ	
○ ขาชอกรวบเกล้า พระคุณล้นเกล้า	ไหวคุณสองท้าว ทานเผารักสา	บิคุเรุมารุกา นักกวาคินฟ้า	เทวาทรวงสะทวน
○ ขาชออันซูลี สืบหกของชน	เทพทูกวาศรี เทวนทรวงสู่ถาร	หมี่อะนัน	
○ ทั้งพระอัครรา อีกพระอาทิตย์	อึ้งสวนเจ้าฟ้า สุกไสยแรงฤท	บินเกล้าจกกระวาน รักหมี่โอภาร	
ทานโคไปรคสัตว์	ในยวัตสังสาร	ขาซ่อมศกาน	คุณพระจันตรา
○ อีกพระทรงซูก พระคุณหนักหนา	เป็นปิ่นมังกุค	จกกระพิกราชา	

จึงมาเย็นใจ...

(ชินราช เล่ม ๑ เลขที่๑๔)

อนึ่งมีข้อสังเกตค่านักและค่าประพันธ์ของบทไหว้ครูตอนนี้เป็นไวยากรณ์
สุรางคนางคซึ่งบางบทมีจำนวนมากกว่า ๒๔ คำ คือ ๓๖ คำบาง ๔๐ คำบาง ค่านักมีสี่
บางแห่งมีค่านักสี่คำ

บทไหว้ครูเป็นองค์ประกอบสำคัญของวรรณกรรมประเภทกลอนสวดเช่นเดียวกับ
วรรณกรรมประเภทอื่น ๆ ของไทย อย่างไรก็ตามมีกลอนสวดบางเรื่องไม่ปรากฏว่ามีบท
ไหว้ครูเช่น นางอุทัย (ความเก่า) ศิลปสาธหรือปราสาททอง(ความเก่า) มัลลียล หินวงศ์
และกุสราษ เป็นต้น

๓.๒.๒ อัครวิพากษ์ของกวีและผู้คัดลอก

องค์ประกอบของวรรณกรรมประเภทกลอนสวดอีกองค์ประกอบหนึ่งซึ่งจะอยู่ใน
ตอนต่อจากบทไหว้ครูและอาจะมีทั้งตอนต้นเรื่องและตอนท้ายเรื่องคือการประเมินค่าตนเอง
ของกวีและผู้คัดลอก ทั้งกวีและผู้คัดลอกมักออกตัวว่าตนมีความสามารถน้อย ยังไม่เชี่ยวชาญ
ซาหุหากผลงานมีข้อบกพร่องให้นักปราชญ์ทั้งหลายช่วยแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น ประเพณีอัครวิพากษ์
เป็นประเพณีวรรณกรรมในกลอนสวดและในวรรณกรรมอื่น ๆ แต่อัครวิพากษ์ในกลอนสวด
ซึ่งเป็นวรรณกรรมชาวบ้าน กวีและผู้คัดลอกจะมีลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตนมากกว่ากวีในราช

สำนัก (ดูรายละเอียดในบทที่ ๑ หัวข้อ ๑.๒.๒)

๓.๒.๓ ปรารภเรื่องหรือปัจจุบันวัตถุ

องค์ประกอบคำปรารภเรื่องหรือปัจจุบันวัตถุหมายถึงตอนกล่าวนำเพื่อเข้าสู่เนื้อเรื่อง วิธีการนำเข้าสู่เรื่องมีหลายวิธีดังนี้

ก. ปรารภเรื่องโดยการสรุปแนวคิดสำคัญของเรื่อง

วิธีการนำเข้าสู่เนื้อเรื่องโดยการสรุปแนวคิดสำคัญของเรื่องมักใช้กับกลอนสวดประเภทสอนคติธรรมโดยตรงทั้งนี้เพื่อทำให้ผู้ฟังเข้าใจชัดเจนตั้งแต่เริ่มเรื่องว่าเนื้อหาที่จะสวดต่อไปแสดงถึงแนวคิดสำคัญดังกล่าว หรือเป็นเนื้อหาที่มุ่งยกขึ้นเป็นบทเปรียบเทียบทำนองอุทาหรณ์ เพื่อให้ตระหนักถึงธรรมะข้อดังกล่าวว่าเป็นสัจธรรม การกล่าวแนวคิดสำคัญหรือกล่าวสรุปความสำคัญของธรรมะที่น่าเสนอในเรื่องเป็นวิธีการนำเรื่องที่ชัดเจนและทำให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย เช่นในกลอนสวดเรื่องพระเจ้าเชานิพพาน กล่าวปรารภเรื่องโดยสรุปแนวคิดสำคัญของเรื่องว่า สังขารทั้งหลายเป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้ ความตายเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนนามไม่อาจหลีกเลี่ยงได้แม้แต่ของกัมมเด็จพระเจ้าสัมมาสัมพุทธเจ้า

๐	ขอแต่ยกานาน	พระเจ้านิพพาน	ให้เพราะแก่ทุ
	ผู้ฟังทั้งบุญ	ชวนกันคิดดู	แต่พระสัพพัญญู
	เราท่านนี้ไซ้	จะหาอะไร	ว่าเป็นแก่นสาร
	ความตายยอมมี	ไม่จริงการ	เร่งคิดเร่งอ่าน
			หลีกเลี่ยงละเลย
- (พระเจ้าเชานิพพาน เล่ม ๑ หน้า ๓)

ข. ปัจจุบันวัตถุ

การนำเข้าสู่เนื้อเรื่องโดยการกล่าวถึงปัจจุบันวัตถุใช้กับกลอนสวดประเภทที่มาจากชาดก ปัจจุบันวัตถุหมายถึงเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาลซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้พระพุทธองค์ทรงตรัสเทศนาชาดกเรื่องนั้น ๆ หากมีส่วนที่เป็นปัจจุบันวัตถุส่วนที่เป็นเนื้อเรื่องจะเป็นอดีตวัตถุหมายถึงเหตุการณ์ในชาติก่อนจะมาเป็นพระพุทธเจ้า เป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์เกิดมาเพื่อสั่งสมบุญบารมี เช่นในกลอนสวดเรื่องกุสราช ปัจจุบันวัตถุกล่าวถึง

พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เขตวันวิการ ภิกษุองค์หนึ่งเกิดความกระสันเป็นทุกข์เพราะเห็นนิมิตรเพศของสตรี ภิกษุอื่นตำหนิและนำความเขากราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงเทศนาสั่งสอนและยกอภิศาติเรื่องกุสราชชาคคซึ่งแสดงความทุกข์อันเกิดจากคณหาเช่นกัน

อย่างไรก็ตามสำหรับกลอนสวดที่มุ่งสอนคิธรรมโดยตรง อาจอ้างถึงเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาลซึ่งเป็นสาเหตุให้พระพุทธองค์รัสเทศนาธรรมะเช่นนั้น ๆ ก็อาจอนุมานเรียกว่าปัจจุบันวัตถุได้เช่นกัน เช่นในกลอนสวดเรื่องศิริมานน เริ่มนำเข้าสู่เรื่องโดยกล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ เขตุน ใกล้กรุงสาวัตถี ภิกษุชื่อศิริมานนท้อพาทหนัก พระพุทธเจ้าทรงทราบโปรดให้พระอานนทไปเทศนาสัญญา ๑๐ ประการเพื่อให้หายอาพาธ โดยเน้นข้อนิจสัญญา เนื้อเรื่องของกลอนสวดเรื่องนี้พรรณาดังความไม่เที่ยงแท้ของเบญจขันธ์ เหตุการณ์ในส่วนนำเรื่องจึงสอดคล้องกับเนื้อเรื่องเป็นอย่างดี

ค. ปรารภเรื่องโดยกล่าวถึงที่มาของเรื่องหรืออ้างว่าเป็นพุทธวจนะ

วิธีการนำเข้าสู่เนื้อเรื่องอีกวิธีหนึ่งคือการกล่าวถึงที่มาของเรื่องและมักจะอ้างว่าเรื่องที่จะกล่าวถึงมีมาช้านานแล้วหรือมีอยู่ใน "นิบาต" บางเรื่องอาจเป็นเรื่องที่แต่งเลียนแบบชาคคแต่ก็อ้างว่าอยู่ในนิบาตชาคคเช่นกัน นอกจากนี้กลอนสวดส่วนใหญ่ก็อ้างว่าเรื่องราวหรือนิทานที่มีมาช้านานนี้เป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ซึ่งจุติมาสร้างสมบุญญาบารมีหรืออ้างว่านิทานดังกล่าวเป็นพุทธวจนะคือ เป็นชาคคนั่นเอง

การกล่าวนำโดยกล่าวว่านิทานเรื่องนี้มีมาช้านานแล้วเป็นการกล่าวนำเหมือนการเริ่มเรื่องของนิทานตัวเอง "กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว" แต่ในกลอนสวดการอ้างความเก่าแก่ของเรื่องมักเป็นไปเพื่อความน่าเชื่อถือว่าเรื่องราวเหล่านั้นมีมาช้านาน เป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธากว่ากำลังฟังเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในอภิศาตินอกจากยังเป็นการนำผู้ฟังไปสู่ภูมิทัศน์ของกาลเวลาเพื่อปูพื้นฐานให้ผู้ฟังได้จินตนาการไปตามเนื้อเรื่องด้วย

การนำเข้าสู่เนื้อเรื่องโดยการอ้างว่าเรื่องราวเหล่านี้เป็นอภิศาติของ

พระพุทธเจ้ามักจะมีคำอธิบายแทรกว่า ในครั้งนั้นพระพุทธเจ้ายังเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งยังมี
เวรกรรมต้องวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ บางครั้งได้เป็นเทพบุตรแต่ไม่นานก็ต้องจุติมาเกิดเพื่อใคร
กรรม เช่นในกลอนสวดเรื่องพุทธโฆซึ่งอ้างว่าได้เนื้อเรื่องมาจากนิบาตชาดก มีข้อความนำ
เรื่องว่า

○ จะกล่าวนิทาน มีแต่บุราณ สืบสายพรรณา
อยู่ในนิบาต บุกคลาศัจจา จักแจ้งแจ้งว่า ผู้กเป็นคำฉัน
○ ครั้นเมื่อพระเจ้าวุ ชรมารมาเลา หารอยพิทักษ์
เป็นเทวะนุช อยู่ในสวรรค์ กรรมของท้าวฉัน ยังมากหนักหนา
(พุทธโฆ เล่ม ๑)

ในกลอนสวดเรื่องแก่นจันทซึ่งมีที่มาจากรื่องวิริยะบั้งคิก ในปัญญาสาตกอัน
เป็นชาตกนอกนิบาต กล่าววาทานเรื่องนี้พระพุทธเจ้าทรงเทศนาเรื่องราวในอดีตชาติ
ของพระองค์ ทั้งที่ความจริงแล้วเนื้อเรื่องไม่ใช่เป็นพุทธปฏิภาเพราะเป็นชาตกนอกนิบาต

○ อูราสัปะระรุค นำใจใสสุค พังพุทธปฏิภา
จอมขุนนิบาต ที่ราชเทศหนา ชักนิทานมา ครั้งคราวหันหลัง
○ สมเจะสาศคา มีพุทธิกา เทศหนาให้พัง
คามเรองตำนานาร นิตานหันหลัง ไทนครังอ่องยัง ผู้ครังชอรรมาร
○ อูราพระสัง เปนบุคพุทะอ่อง อันทรวงวิชะนา
สะคัษสัษสาร ทรวงยารสาศคา มีพุทะศิกา เทศหนาแจ้งท่า
(แก่นจันท เลขที่ ๑๒)

ส่วนในกลอนสวดเรื่องคาวเรองซึ่งเป็นเรื่องที่แต่งเลียนแบบชาตกก็มีข้อความ
กล่าววาทานเรื่องราวของพระโพธิสัตว์เช่นกัน

○ จะกล่าวตำนาน ยังมีนิตาน เรียบเรียงจักสรร
หนอโพธิสัตว์ อุบัติมาพลัน เรองราวกลาวนั้น มีมาชานาน
(คาวเรอง เลขที่ ๓)

๓.๒.๔ เนื้อเรื่อง

องค์ประกอบค่านเนื้อเรื่องของกลอนสวดไม่ว่าจะเป็นประเภทที่มุ่งสอนคติธรรม
โดยตรงหรือประเภทสอนคติธรรมโดยอ้อมมีลักษณะร่วมกันคือมุ่งให้เกิดคติเตือนใจ วิธีการเสนอ

คติธรรมแก่ผู้ฟังนอกจากจะเสนอโดยตรงและโดยเปรียบเทียบคือให้พฤติกรรมตัวละครหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องเป็นอุทาหรณ์เพื่อให้เขาดึงข้อธรรมะแล้ว ขณะที่ดำเนินเรื่อง ผู้แต่งหรือผู้คัดลอกมักแทรกบทสนทนาหรืออรรถกถาเพื่อบอกถึงสาเหตุของพฤติกรรมของตัวละครในเรื่อง โดยกล่าวว่า เป็นเพราะบุรพกรรม พร้อมทั้งชักนำให้ผู้อ่านหมั่นประกอบบุญกุศล เพื่อช่วยให้ตนเองหลุดพ้นจากบ่วงกรรมที่เคยสร้างไว้ การสั่งสอนแทรกในขณะดำเนินเรื่องมีอยู่เป็นระยะ ๆ ตลอดเรื่อง และแม้เรื่องที่แต่งเลียนแบบชาคกหรือเรื่องท่านองจักร ๆ วงศ์ ๆ ก็มีอรรถกถาเพื่อสั่งสอนกฏแห่งกรรมเช่นนี้เสมอ ดังตัวอย่างจากกลอนสวดเรื่อง ควา เรื่อง บิคา ของ ดาว เรื่อง ตาย ไป ก่อน จะ ไต่ เห็น หน้า ลูก และมารคาต้องลูกน้องเขยกลั่นแกล้งเพราะอาการไถนางเป็นภรรยา มีอรรถกถาของอาจารย์ท่านหนึ่งจกไว้ว่า บิคาของพระโพธิสัตว์ตายก่อนจะเห็นหน้าบุตรเพราะเคยฆ่าสัตว์ทั้งหลาย ส่วนมารคาเป็นมายตั้งแต่สาวและลูกน้องเขยกลั่นแกล้งเพราะชาติก่อนนางเคยโบายตีทาสีขณะนั้นมุลโคตร (น้องเขย) ยังอยู่ในครรภ์และเมื่อโตขึ้นนางก็นำกุมารนั้นไปขาย บาปจึงตามสนอง หรือในกลอนสวดเรื่อง สมุ ทร โค คม ท อน สมุ ทร โค คม กับโพธิทัตต์พลักรากันเนื่องจากสำเภาที่โดยสารไปแตก มีคำอธิบายแทรกไว้ในชาติก่อนทั้งสองเคยเล่นน้ำแล้วโหมวไฟระหูนน้ำจนแฉกรรน้ำ มาตรครว่า ส่วนโพธิทัตต์ช่วยแฉวไว้จึงไม่ต้องว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทรนานเท่าสมุทรโคคม เป็นต้น

เนื้อเรื่องของกลอนสวดจึงแสดงถึงแนวคิดในพุทธศาสนา เรื่องกฏแห่งกรรม และการผูกโครงเรื่องมีพื้นฐานมาจากแนวคิดดังกล่าวทั้งสิ้นจึงจะได้วิเคราะห์อย่างละเอียดในบทต่อไป

๓.๒.๕ ประชุมชาคก หรือ อวสานบท

ลักษณะการลงท้ายเรื่องของกลอนสวดแตกต่างกันไปตามประเภทของเรื่องกล่าวคือ กลอนสวดที่มาจากชาคกหรือเป็นเรื่องที่แต่งเลียนแบบชาคกจะลงท้ายด้วยประชุมชาคกโดยบอกว่าตัวละครในเรื่องกลับชาติไปเกิดเป็นผูโศในสมัยพุทธกาล นอกจากนี้ยังพบว่ามีการประชุมชาคกที่กล่าวถึงตัวละครกลับชาติไปเป็นตัวละครในมหาชาติหรือเวสสันดรชาคก คือกลอนสวดเรื่อง สุวรรณรัตน์ และเรื่อง เก ไซ ไช ย ซึ่ง เป็นกลอนสวดประเภทที่ไม่ได้มาจากชาคกแต่แต่งเลียนแบบชาคก

ตัวอย่างประชุมชาคกในกลอนสวด เรื่องพระยาฉันท

๐ พรานเฝ้าไสสุคร	อันเทียวจรยงท้าวไทย
ในชาติอนันตไกล	คือองค์ท้าวมหาเดร
ชื่อว่าเทวทัต	พระเจ้าศรีสัมริเวณ
โคเป็นพระมหาเดร	ยอมชิงไชยแก่ศาสนา
อันท้าวพรหมทัต	เมื่อประวักกลับชาติมา
ยอมโคเป็นพระยา	คือชาติสัตว์...
... ส่วนองค์พระฉันท	บารมีนั้นสร้างมานาน
แสนกล้าปิ่นประมาณ	ก็โคตรัสเป็นสาครา
คือองค์พระสัพพัญญู	อันเป็นครูทั่วโลกา
นำเอาพระธรรมมา	เทศนาโปรดสัตว์ทั้งหลาย...

(พระยาฉันท เลม ๒)

ส่วนกลอนสวดที่มุ่งสอนคติธรรมโดยตรงจะลงจบท้ายการสั่งสอนให้ผู้ฟังตั้งอยู่ในธรรมข้อที่สอน เพื่อความสุกกายสุใจและแนบยาให้ผู้ฟังหมั่นประกอบบุญกุศลจะได้ขึ้นสวรรค์หรือส่งสมบุญบารมีไปสู่นิพพาน ตัวอย่างจากกลอนสวดเรื่องกิริमानนท์ ตอนจบลงท้ายว่า

... ครั้นแล้วจะไค้เซย	เสวยทิพย์สุกชี
แสนสนุกเปรมปรี	ทิพย์ภาวาศุสุลาไลย...
... สิ้นชีพตายไป	สู่ไตรภวังษา
โสมนัสชุ่มชื่น	บนเทิงเริงวัน
... ควรแกมคิธรรม	จักสู่สวรรค์
	อำมฤคนิพพาน ฯ

๖. หมายเหตุท้ายเรื่อง

หลังจากประชุมชาคก คนฉบับตัวเขียนกลอนสวดมักลงท้ายหมายเหตุของกวีหรือผู้คัดลอก หมายเหตุท้ายเรื่องนี้อาจเป็นไปในสองลักษณะคือ ลักษณะแรกกวีและผู้คัดลอกแสดงปณิธานหรือความปรารถนาของตนว่าสมบุญจากการแต่งหรือคัดลอกกลอนสวดเรื่องดังกล่าวขอให้คนโคพบพระศรีอารียเมตไตรหรือโคพบความสุขบงมีหรือโคนิพพานในอนาคตดังได้กล่าวแล้วในหัวข้อว่าควยปณิธานกวีและผู้คัดลอก ลักษณะหนึ่ง ผู้คัดลอกหรือบางครั้งรวมทั้งผู้แต่งจะบอกชื่อของตน วันเดือนปีที่แต่งหรือคัดลอกสำเร็จ อย่างไรก็ตามการบอกชื่อและวันเดือนปีพวามีอยู่ไม่กี่เรื่อง ตัวอย่างตอนจบในกลอนสวดเรื่องกิริमानนท์ ผู้แต่งบอก

วันเดือนปีที่แต่งทำให้ทราบว่าการกลอนสวดเรื่องนี้แต่งในปี พ.ศ. ๒๓๗๕ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๑
ผู้แต่งยังอธิบายฐานชวน์ในกุศลที่ได้แต่งกลอนสวดนี้ขึ้นกาลให้ตนได้พบพระศรีอาริยมเหศวร
ให้ไต่บรมรรคมรรคผลและนิพพาน หากยังไม่ได้นิพพาน ขอให้เกศชาติโคโคเคื้อมใส่ใน
พุทธศาสนา มีปัญหาเหมือนพระนาคเสนและให้พ้นจากโรครภัย ตอนหนึ่งมีดังนี้

○ รจนารุมนี่	สำเร็จเกือบยี่	อาทิตยวาร	
วันแรมแปดค่ำ	ปิมเมียวัทสูร	สักกะหราชลวงกาล	โคสองพันปี
สามร้อยยี่สิบเก้า	เสศเกือบลวงเขา	สัตมาษบุระณี	
เสะสังขยวัน	ลวงเจตราครี	เสจโดยสวัสดิ์	สมพระนิชาน ๖
ขอเนนปุ้ใจ	ภพองคเมคโคร	วระจوميใจอานย	
อันจักโคตรัก	ในอนาคคตะการ	ขอลุมักฎาน	สิ้นทุกขสิ้นโภ...

(ศิริมานนท เลขที่ ๑)

องค์ประกอบของกลอนสวดที่กล่าวถึงทั้งหมดนี้เป็นองค์ประกอบทั่ว ๆ ไปในการ
คำเนนเรื่องของวรรณกรรมประเภทกลอนสวด จะเห็นได้ว่าวิธีการคำเนนเรื่องไม่สู้แตก
ต่างจากวรรณกรรมไทยในอดีตประเภทอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหมือนกับวรรณกรรม
ประเภทชาดก อาจกล่าวได้ว่าองค์ประกอบเหล่านี้เป็นประเพณีวรรณกรรมซึ่งกลอนสวด
ในฐานะวรรณกรรมไทยประเภทหนึ่งตั้งตาม ส่วนเอกลักษณ์ของกลอนสวดซึ่งทำให้
วรรณกรรมประเภทนี้แตกต่างจากวรรณกรรมไทยประเภทอื่น ๆ จะกล่าวถึงในบทความต่อไป.